

KIRJALLISUUSESITTELYJÄ

SUOMALAISET JÄÄMEREN RANNOILLA FINNENE VED NORDISHAVETS STRENDER

*Kveniseminaari 9-10.6.1980 Rovaniemellä
Kveneseminarer i Rovaniemi 9.-10.6.1980*

*Toim. Maija-Liisa Kalbama
Red.*

Siirtolaisuusinstituutti, Turku 1982, 235 s.

Jo erittäin varhain, Suomen eläessä rautakaudessa, vaikka Norja oli siirtymässä historialliseen aikaan, alkoivat suomalaisten kosketukset Jaämeren rannoille. Ne jatkuivat vuosisatoja johtamatta mainittavaan kiinteään asutukseen. 1600-luvun lopulla tiedetään kuitenkin joitakin yksittäisiä suomalaisia tulleen Tromssan läänin ja Finnmarkeniin, mutta yleisesti ottaen muutto alkaa vasta 1700-luvulla. Syynä ovat ilmeisesti olleet vuoden 1697 suurkato ja Ison Vihan miehitysajat, siis tässä varhaisessa siirtolaisuudessa enemmänkin kotimaan työntö kuin Norjan veto. Suomalainen asutus lisääntyi vuosisadan mittaan, mutta ei tasaisesti, vaan erikoisesti 1740- ja 1790-luvuilla, siis jälleen Ruotsin-Venäjän sotien aikana. Tama varhainen suomalainen siirtolaisuus keskittyi Tromssan alueelle, Tenojoen varrelle sekä muutamina yksittäisinä tapauksina idemmas Porsangerin vuonolle ja Vesisaareen. Valtaosa näistä siirtolaisista oli lähtöisin Tornionjokilaaksosta. Suomalaisen muuttoliikkeen vilkastuminen 1800-luvulla sai vauhtia, kun Kaavuonolla tehtiin kuparimalmitöitä, ja englantilainen tukkukauppias John Rice Crowe perusti sinne kuparikaivoksen. Kaivostoiminta kasvoi nopeasti ja samalla myös alueen väkiluku sai uutta verta norjalaisista, suomalaisista, ruotsalaisista, lappalaisista, englantilaisista ja venäläisistä. Parhaimpina aikoinaan Kälfjordin kuparialue oli suurempi kuin yksikään Ruijan neljasta kaupungista (Tromssa, Hammerfest, Vuoreija ja Vesisaari). Suuresta nälkävuodesta 1867 alkoi kaivoksen toiminta ehtyä ja v. 1878 työt lopetettiin kokonaan. Vaikka suomalaiset olivat olleet kaivoksen loistokaudella enemmistökansallisuus, sosiaalisesti he olivat kuitenkin alistetussa asemassa ja tyoskentelivät koulutamattomina paaosin raskaissa ruumillisissa töissä. Noin puolet suomalaisasuksesta oli sesonkityolaisia, jotka menivät talvikuukausina neljäksi kuukaudeksi kotiin. Kaivoksen loppuvaiheessa 1860-luvulla eräät suomalaiset muuttivat Varanginvuonolle, jonne siirtolaisvirta muutenkin oli siihen aikaan kääntymässä ja jonne oli muodostumassa Vesisa-

Redan mycket tidigt, medan Finland ännu levde i järnåldern fastän Norge stod på tröskeln till den historiska tiden, inleddes finnarnas kontakter med ishavskusten. De fortsatte i århundraden utan att leda till någon nämnvärd fast bosättning. Man vet dock att några enstaka finnar på 1600-talet kom till Tromsö län och till Finnmarken, men allmänt taget börjar flyttningen först på 1700-talet. Orsakerna till den var tydligen den stora missväxten år 1697 och ockupationen under Stora ofreden; denna tidiga migration betingades alltså i högre grad av hemlandets fränskjut än av Norges dragningskraft. Den finska bosättningen ökade under seklets lopp, men inte i jämn takt, utan särskilt märkbart på 1740- och 1790-talet, alltså åter vid en tid då det var krig mellan Sverige och Ryssland. Denna tidiga finska migration koncentrerades till Tromsöområdet och Tana älvs stränder; några enstaka flyttade längre österut, till Porsangerfjorden och Vadsö. Största delen av immigranterna kom från Torne älvdal. Den finska migrationen tog fart på 1800-talet, då man hittade kopparmalm vid Kälfjorden och den engelske partihandlanden John Rice Crowe grundade en koppargruva där. Gruvdriften expanderade snabbt och samtidigt fick också området befolkning nytt blod av norrman, finnar, svenskar, lappar, engelsman och ryssar. Under de bästa tiderna var kopparområdet vid Kälfjord en större ort än någon av Finnmarkens fyra städer (Tromsö, Hammerfest, Vardö och Vadsö). Gruvdriften började gå tillbaka efter det stora hungeråret 1867 och lades ned år 1878. Fastän finnarna varit den största nationaliteten under gruvans glansdagar var de ändå socialt underlägsna, och oskolade som de var gick de i huvudsak i tungt kroppsarbete. Ungefär hälften av den finska bosättningen bestod av sasongarbetare, som reste hem på fyra månader under vintern. Under gruvdriftens slutskeden på 1860-talet flyttade en del finnar till Varangerfjord, dit immigrantsströmmen även i övrigt höll på att svänga och där finnarnas nya centrum Vadsö höll på att vaxa upp. En del finnar åter

ren uusi suomalaiskeskus. Osa sen sijaan muutti Amerikkaan ja päättyi siellä usein Pohjois-Michiganin kuparikaivoksiin.

Varsinainen kveenisirtolaisuus lähes kansainvaelluksena ilmionä alkoi 1830-1840-luvuilla ja jatkui vuosisadan loppupuolelle saakka. Sirtolaisuus suuntautui nyt Itra-Finnmarkenin, minkä seurauksena Varanginvuonon ranta-alueet saivat vahvan suomalaisperäisen asutuksen. Eräillä alueilla (Vesisaari ja Vuoreija esim.) ylitti paikollisen asutuneiden suomalaisten lukumaäärä norjalaisen ja saamelaisen väestön yhteismäärän. Tahan aikaan Ruija oli Norjan liikakansoituksesta aiheutuneen muuttoliikkeen varsinainen kohde, jonne kalastus ja uudenaikainen perunan- ja maanviljely houkuttelivat vakeä Keski-Norjasta, Pohjois-Ruotsista ja Suomesta. Tärkeätä oli, että työvoiman kysyntä oli kovaa ja työsaanti ja toimeentulo kaikille saapujille turvattu.

Kveenisirtolaisuuden loppumiseen 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä vaikuttivat monet syyt, yhtenä tärkeimmistä Pohjois-Suomen työttöisyyksien paraneminen Lapin uudisraivauksen ja karjatalouden edistyessä. Myöskin metsäteollisuuden piirissä tapahtui kehitystä, ensimmäinen höyrysaha perustettiin Iijoen Kestilään v. 1858. Näin varsinaisen kveenisirtolaisuuden voidaan katsoa loppuneen vuosisadan vaihteessa. Vain muutamia nousukausia tavataan vielä vuoden 1918 aikoihin, jolloin osa Suomen sisäisiä levottomuuksia paenneita siirtyi Norjan puolelle turvapaikkaa etsimään. On arvioitu, että 1930-luvulla Pohjois-Norjassa olisi ollut n. 30 000 suomea puhuvaa kveeniä.

Tämän vuosisadan aikana ruijansuomalaiset ovat nopeasti sulautuneet norjalaiseen väestöön ja omaksuneet norjalaisen kulttuurin. Samalla vanha ruijansuomalainen kulttuuri on haviämässä niin kuin myös heidän vanha suomalainen murteensa.

Suurin osa kveenisirtolaisista oli lahtoisin Oulun läänistä, mutta kirkonkirjoissa mainitaan siirtolaisia myös Vaasan, Kuopion ja Mikkelin lääneistä. Onpa joku lahtenyt Varsinais-Suomestakin, aina Turusta ja Aurasta saakka.

Tätä suomalaisten muuttoliikettä Ruijaan, ns. kveenisirtolaisuutta, sen historiaa ja kulttuuriperinnettä, pyrittiin kartoittamaan Rovaniemellä kesällä 1980 pidetyssä kveeniseminaarissa. Seminaariin osallistui Suomesta, Norjasta ja Ruotsista yhteensä 108 henkilöä. Julkaistussa alustuksessa, josta pidettiin 13, käsiteltiin kveenikysymyksen historiaa, kulttuuriperinnettä ja sen tutkimusta, kveenien kieltä osana kveenikulttuuria sekä kveenikysymystä kulttuurimaantieteiden ja sosiaalietieteen näkökulmasta. Ryhmakeskusteluissa ja loppuistunnossa päädyttiin toteamaan, että yksityiskohdissa tätä kysymystä on jo melko paljon tutkittu, mutta laaja-alaiset tieteelliset tutkimukset ja yhtenäisteokset kveeneistä edelleen puuttuvat.

M.-L.K.

flyttade till Amerika, och ofta kom de då till koppargruvorna i norra Michigan.

Den egentliga kvanmigrationen, som nästan var en folkvandring, tog sin början på 1830- och 1840-talet och varade till seklets slutskede. Strömmen flöt nu mot östra Finnmarken, och som en följd härav fick Varangerfjordens stränder en kraftig bosättning med finskt ursprung. På vissa ställen (t.ex. i Vadsö och Vardo) översteg de bofasta finnarnas antal det sammanlagda antalet norrmän och samer. Vid denna tid var Finnmarken det egentliga målet för den flyttningsrörelse som orsakades av överbefolkningen i Norge, och fisket samt den nymodiga potatisodlingen och jordbruket därstädes lockade folk från mellersta Norge, norra Sverige och norra Finland. Det viktiga var att efterfrågan på arbetskraft var stor, att det fanns arbete och en tryggad utkomst för varje nykomling.

Att kvanmigrationen upphörde under 1800-talets sista decennier hade många orsaker; en av de viktigaste var att arbetstillfällena i norra Finland blev bättre allteftersom Lappland rojdes och boskapskötseln gick framåt. Också skogsbruket utvecklades; den första ängsågen grundades i Kestila i Ijo år 1858. Sälunda kan man anse att den egentliga kvanmigrationen upphört vid sekelskiftet. Några livligare perioder inträffade ännu omkring 1918, då en del av dem som flydde från de orörliga inre förhållandena i Finland tog sin tillflykt till Norge. Man har räknat, att det skulle ha funnits ung. 30 000 finskatalande kvaner i Nord-Norge på 1930-talet.

Under detta århundrade har kvanerna snabbt assimilerats i den norska befolkningen och anammat på den norska kulturen. Den gamla finska kulturen håller att försvinna, liksom också den gamla finska dialekten.

Största delen av dem som flyttade under kvanmigrationens tid kom från Uleåborgs län, men i kyrkbockerna nämns emigranter också från Vasa, Kuopio och St. Michels län. Några hade kommit ända från Egentliga Finland, från Åbo och Aura.

Denna finska flyttningsrörelse till Finnmarken, den s.k. kvanmigrationen, dess historia och kulturtraditioner, strävade man att kartlagga på kvanseminariet sommaren 1980 i Rovaniemi. Inalles 108 personer från Finland, Norge och Sverige deltog. Anförandenas antal var 13 och de har utgivits i den här seminariepublikationen. De behandlade kvanfrågans historia, kulturtraditionerna och deras utforskning, kvanernas språk som en del av kvan-kulturen samt kvanfragan ur kulturgeografisk och socialvetenskaplig synpunkt. I gruppdiskussionerna och slutsessionerna konstaterades att mycken forskning bedrivits kring kvanerna, men att vetenskapliga undersökningar på bred bas och samlande verk fortfarande saknas.

M.-L.K.

DEN FINSKE FARE

Sikkerhetsproblemer og minoritetspolitikk i nord 1860-1940

Oslo-Bergen-Tromsø 1981

Suomalainen vaara, turvallisuusongelma, vähemmistöpolitiikka, pohjoinen, siinä neljä keskeistä sanaa, joista muodostuu norjalaisten historioitsijoiden tutkimuskokonaisuus, "Den finske fare". Kyse on Pohjois-Norjassa asuvan suomalaisperäisen kveeniväestön suhteesta norjalaiseen suuryhteiskuntaan, sen viranomaisiin ja näiden näkemyksiin suomalaisista yhtenä vähemmistöryhmana.

Tekijät ovat rajanneet työnsä ajallisesti koskemaan noin sadan vuoden periodia, alkuvuodet ovat suurimman suomalaissiirtolaisuuden aikaa, väliin jää Suomen autonomian loppupuoli, sisällissota ja loppukauteen uuden "valkoisen Suomen" rakentaminen. Kaikki tekijöitä, jotka olennaisesti vaikuttivat norjalaiseen mielipiteeseen. Kveenisiirtolaisuuden varhaisemmassa vaiheessa, 1700-luvulla oli norjalainen virallinen mielipide siirtolaisia kohtaan varsin positiivinen. Suomalaisperäinen väestö, joka oli paasaantoisesti ahkeraa ja kunnollista talonpoikaista tai maaseudun maatonta väestöä, oli kovin haluttua asuttamaan väestöltään varsin kyyhää Jaameren rannikkoa: kiinteä asutus vuonon varsilla takasi Norjalle aikaisempaa paremmat aseet rajakistorissa Venäjää vastaan. Suuri muutos alkoi tapahtua 1800-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä. Norja oli unionissa Ruotsin kanssa ja sen lähimpänä naapurina idässä oli Venäjään kuuluva Suomi. Kun norjalaiselle poliitikalle oli erinomaisen tärkeää saada vahvistettua rajat pohjoisessa Suomea ja Venäjää vastaan, ja kun Jäämeren rannikon muodostama kokonaisuus oli varsin hajainen, oli norjalaisilla taipumus nähdä turvallisuusriskejä sielläkin, missä niitä ei välttämättä ollut. Riskinä nähtiin myös pienehkö, mutta paikoin enemmän esiintyvä kveeniväestö. Kveenien voimakas keskittyminen Ita-Ruijaan, Varangin vuonon rannoille, josta matka Venäjälle oli lyhyt muodostui varsin tärkeäksi tekijäksi siinä päätöksentekoprosessissa, jonka tuloksena viranomaiset ryhtyivät kehrittelemaan menetelmiä, jotka saattaisivat siirtolaiset osaksi norjalaista yhteiskuntaa. Väestön "vaarallisuutta" 1800-luvulla lisäsivät myös kansalliset pyrkimykset Suomessa.

Norjalaisten suhtautumista kveenihin (ja saamelaisiin) ohjasi kolme eri näkökulmaa, jotka yhdistyivät kokonaisuudeksi, norjalaistamispolitiikan taustaideologiaksi. Kysymys oli ensiksikin kulttuuripoliittinen. Vallitsevan sosiodarwinistisen teorian mukaan oli pohjoisessa olevat, biologisesti ja henkisesti norjalaisia alemmalla tasolla olevat vähemmistöryhmät, kveenit ja saamelaiset, saatetta-

va pikaisesti ja tehokkaasti norjalaisen kulttuurin osaksi. Tavoitteena oli sekä kielellinen että ideologinen muuttuminen, prosessi, jonka kautta etnisistä vähemmistöistä tulisi norjalaisia sekä kielellään että mielellään. Toiseksi kysymys oli turvallisuuspoliittinen. Oliko kveeniväestö riittävän lojalista uutta kotimaatansa kohtaan ja millä keinoin lojalisuutta saatettiin lisätä. Tai vaihtoehtoisesti, miten suomalaiset siirtokunnat saataisiin eristettyä sekä fyysisesti että henkisesti entisestä kotimaastaan. Kolmanneksi kysymys oli ideologinen. Eurooppalaisen esikuvan mukaan Norjakin pyrki kohti puhdasta kansallista valtiota, joka olisi lahtokohdiltaan norjalainen, skandinaavinen Kansallisuusaate kulki käsi kädessä sosiodarwinistisen lahtokohtateorian kanssa. Tavoitteena oli monoliittinen yhteiskunta.

Historiallisesti katsoen norjalaisen vähemmistöpolitiikan lähtöajatuksat vaihtelevat. Ennen vuotta 1905, jolloin norjalaiset luovat turvallisuuspolitiikkaansa osana unionia Ruotsin kanssa, oli keskeisin itäinen uhka, Venäjä ja sen vasalli. Norjan itsenäistymisen jälkeen aina ensimmäiseen maailmansotaan leimasi vähemmistöpolitiikkaa kansallisuusaate, ideologiset lähtökohdat ajan hengessä. Vuoden 1917 jälkeen muuttui uhan tunne jälleen voimakkaasti turvallisuuspoliittiseksi, nyt pelättiin sekä bolsevistista Venäjää, että suursuomi-aatteiden nuorta Suomea, jolla jo oli sillanpää Jäämerellä.

1800-luvun turvallisuuspoliittiset toimenpiteet pyrkivät olemaan lähinnä kulttuuripoliittisia, assimiloivia, sekä toisaalta selvästi sotilaallisia. Ensimmäisen maailmansodan alusvuodet olivat kansallisen symbolismin aikaa, jolloin myös vähemmistöryhmiä pyrittiin saamaan norjalaisuuden taakse positiivisen kansallishengen lietsomisen kautta. Maailmansodan jälkeen muotoutui vähemmistöpolitiikka edellisten yhdistelmäksi, tavoitteena suomalaisperäisen väestön (sekä saamelaisten) täydellinen norjalaistaminen. Vaikka koko norjalaista vähemmistöpolitiikka ohjattiin Oslostta, joutuivat sen toteuttamaan paikalliset viranomaiset, lähinnä sotilas-, poliisi- ja kouluviranomaiset, papisto mukaan lukien.

Tässä on vaikea esitellä norjalaistamisprosessin osia laajemmin. Eriksen ja Niemi ovat varsin ansiokkaasti kuvanneet niitä menetelmiä, joilla kveeniväestöä manipuloitiin norjalaisiksi. Assimilaatiopolitiikan keskeisimpänä osana oli koulutuspolitiikka ja sen kautta kielipolitiikka, kielellinen assimiloiminen. Samaan tähtäsivät kommunikaatiomahdollisuuksien laajentaminen norjalaisten ja saamelaisten kylien välillä. Maanjakotoimenpiteet ja norjalaisen väestön aktivoiminen maatalouteen Finnmarkenissa tähtäsi edelleen kveenien perinteisten asutuskeskusten hajottamiseen. Kansallisten symbolien, kuninkaan valokuvien, Norjan lippujen yms. jakelu tähtäsi aatteelliseen yhdenmukaistamiseen, kirjastojen perustaminen, norjankielisten leh-

tien jakelu ilmaiseksi, radioiden jakelu norjankielisiä ohjelmia varten jne. olivat kokeiltuja ja toteutettuja toimenpiteitä.

Norjalaiset pyrkivät turvallisuuspolitiikassaan myös konkreettiseen tulokseen. Maailmansodan jälkeen he pyrkivät Versaillesn rajojen uudelleenjärjestelyyn, jossa esitettiin Suomelta luovutettavaksi sekä Enontekiö että Petsamo, suomalaiset käsivarret Norjan ympärillä. Samoin luonnosasteella oli esitys Utsjoen kunnan liittämiseksi Norjaan, tosin lähinnä porotalouteen liittyvistä syistä. *Norjalaistamispolitiikka vaati myös suomalaisperäisen väestönosan eristämistä entisestä kotimaastaan.* Suomalaisten lehtien tilaamista Norjaan pyrittiin haittaamaan, liikkuvien saarnamiesten työtä vaikeutettiin ja liikennereittejä suunniteltiin pitkin rannikkoa, ei suinkaan rajojen yli. Norja vastusti maiden välisiä yhdysteitä, yhteisiä poronhoitoalueita, yhteisiä tukinuittoväylä, yhteisiä postireittejä, yhteisiä vesivoimahankkeita jne. Tarkoituksena ei ollut sulkea rajoja, mutta tehdä yhteydenpidosta mahdollisimman hankalaa.

Norjalaistamisprosessi kohtasi myös vastustusta. Mutta ei suinkaan siltä taholta, mihin se kohdistui. Ne kveenit, jotka esiintyivät asiaan liittyvässä keskustelussa 1900-luvulla, näkivät norjalaistamisprosessin eräältä osin positiivisena, lähinnä sivistyksellisenä akkulturoitumisena. Heidän tavoitteenaan oli jo silloin pluralistinen yhteiskunta, jossa yksilöllä on mahdollisuus omakieliseen kulttuuriin osana valtakunnallista kokonaiskulttuuria. Prosessin vastustajat olivat lähinnä virkamiehiä, opettajia, pappeja ja tutkijoita. Jo varhain he näkivät ne vaarat, joita liian yksipuolinen ja nopea akkulturaatiopolitiikka tuo mukanaan. *He pyrkivät hidastamaan prosessia ja osittain siinä onnistuivat.* Samalla he pystyivät lieventämään norjalaistamisprosessin vai-

keimpia saannoksia, esim. kielipakkoa koululaisien internaateissa.

Eriksen ja Niemi tarkastelevat myös kysymystä, oliko suomalaisvaara todellista, oliko norjalaisilla aihetta pelkoon. He toteavat, ettei suomalaisista tai venäläisistä arkistoista ole löydettävissä tietoja, jotka osoittavat, että näillä olisi ollut joitain suunnitelmia Pohjois-Norjan valtaamiseksi. Nekin ajatukset, joita suursuomalaiset 1930-luvulla esittivät, olivat osa maan sisäpolitiikkaa enemmän kuin todellinen ulkopoliittinen uhka Norjalle.

Myöskään kveenivaeston keskuudessa ei tunnu olleen varsinaisia tendenssejä Suomea kohtaan. Minkäänalaisia separatistisia liikkeitä ei esiinny ja vaarallisena pidetty laestadiolaisuuskin on ollut nimenomaisesti uskonnollinen liike kveenien parissa. Tekijät toteavatkin, että 1900-luvun "finske fare" on kertauma 1800-luvun alkupuolelta, jolloin kamppailu Jaämeren rannasta oli käynnissä. Suursuomalaiset aatteet herättivät norjalaisen yhteiskunnan vastareaktioon, aatteet joilla ei ollut yleistä hyväksyntää Suomessa. Norjalaisten reaktion kohteeksi eivät joutuneet suursuomalaiset vaan pieni kveenivähemmistö Ruijan rannoilla.

Eriksenin ja Niemen teos on keskeinen sille, joka työskentelee Pohjois-Norjan historian tai kulttuurin parissa. Se on myös metodisesti varsin vahva, varsinkin kootessaan yhteen teorioita enemmistö-vähemmistö suhteista ja tuodessaan esiin vähemmistöpolitiikan valineellisen puolen. Teoksen rinnalle toivoisi tutkimuksia kveenien identiteetin nykytilasta, selvitystä siihen, miten sadan vuoden norjalaistamisprosessi on vaikuttanut kveeneihin Pohjois-Norjassa yksilöinä ja yhteisönä.

Lassi Saressalo